

УДК 811.161.2'36
DOI 10.35433/philology.2(97).2022.120-135

ТИПОЛОГІЯ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

А. О. Колесников*

У статті розглянуто проблематику створення типології граматичних категорій української мови з опорою на характер їхніх складників (граматичних форм, граматичних значень) та співвідношень між ними. Автор звертає увагу на необхідність визначення граматичного значення як вихідної структури в дефініції граматичної категорії, що уможливило чіткіше з'ясування взаємозв'язків понять "граматична категорія" та "морфологічна парадигма", створення їхньої класифікації як білатеральних структур. Пропонована типологія побудована на підставі принципів функційного перехресного аналізу "від форм до значень і від значень до форм", виходячи з семіотичної природи мови, урахуваючи різноманітні диспропорції між системами форм і значень граматичних категорій, реалізовані в різних лексико-граматичних розрядах і парадигматичних типах граматичних категорій, взаємозв'язки та взаємодію різних рівнів мовної структури (насамперед морфологічного, синтаксичного, словотвірного, лексико-семантичного). Останнє, а також послідовне урахування взаємозв'язків граматичних категорій з частинами мови, лексико-граматичними розрядами, словозмінними класами дає підстави чіткіше побачити польову структуру граматичних категорій. Принципами класифікації граматичних категорій стали ступінь охоплення різних частин мови, поєднуваність чи непоєднуваність їх вираження в одній словоформі й у межах одного форманта, семантичне та функційне навантаження категорії, характер інформації, що передає граматична категорія, ступінь відповідності граматичних категорій поняттєвим, тип граматичних форм морфологічних парадигм граматичних категорій, кількість грамем у граматичній категорії. Акцентовано на деяких суперечностях щодо віднесення граматичних категорій до того чи того типу. Наприклад, семантичний тип граматичної категорії має значну залежність не лише від частини мови, а й від лексико-граматичного розряду, а класифікація категорій за характером граматичних форм залежить передусім від парадигматичних різновидів того морфологічного класу, де вона реалізується.

Ключові слова: граматична категорія, морфологічна парадигма, граматичне значення, граматична форма, українська мова.

* доктор філологічних наук,
завідувач кафедри української мови і літератури
(Ізмаїльський державний гуманітарний університет),
akolesnyukov2015@ukr.net
ORCID: 0000-0002-8365-7598

TYPOLOGY OF THE GRAMMATICAL CATEGORIES IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

Kolesnykov A. O.

The article examines the problems of creating a typology of grammatical categories of the Ukrainian Language based on the nature of their components (grammatical forms, grammatical meanings) and the relationship between them. The author draws attention to the need to determine the grammatical meaning as the initial structure in the definition of a grammatical category, which enables a clearer clarification of the relationship between the concepts "grammatical category" and "morphological paradigm", creating their classification as bilateral structures. The proposed typology is built on the basis of the principles of functional cross-analysis "from forms to meanings and from meanings to forms", based on the semiotic nature of language, taking into account various disproportions between the systems of forms and meanings of grammatical categories, realized in different lexical-grammatical categories and paradigmatic types of grammatical categories, relationship and interaction of different levels of language structure (primarily morphological, syntactic, word-forming, lexical-semantic). The latter, as well as the consistent consideration of the relationship of grammatical categories with parts of speech, lexical-grammatical categories, and inflectional classes, allows a clearer view of the field structure of grammatical categories. The principles of the classification of grammatical categories were the degree of coverage of different parts of speech, the compatibility or incompatibility of their expression in one-word form and within the limits of one formant, the semantic and functional loading of the category, the nature of the information conveyed by the grammatical category, the degree of correspondence of grammatical categories to conceptual ones, the type of grammatical forms of morphological paradigms grammatical categories, the number of grammemes in grammatical category. Emphasis is placed on some contradictions regarding the assignment of grammatical categories to one or another type. For example, the semantic type of grammatical category has a significant dependence not only on the part of speech, but also on the lexical-grammatical classification, and the classification of categories according to the nature of grammatical forms depends primarily on the paradigmatic varieties of the morphological class where it is implemented.

Keywords: grammatical category, morphological paradigm, grammatical meaning, grammatical form, Ukrainian Language.

Постановка наукової проблеми.

Незважаючи на те що термін "граматична категорія" (ГК) є одним з основних понять морфології та граматики загалом, ще не створено єдиної й несуперечливої типології граматичних категорій української мови. Немає одностайності між ученими навіть щодо структури дефініції термінів "граматична категорія", "морфологічна категорія". Ідеться про те, що є вихідним складником граматичної категорії – граматична форма (ГФ) чи граматичне значення (ГЗ). Взаємозв'язки між цими поняттями в мові складні, і щодо їх визначень між лінгвістами теж немає єдності: див., напр., парадоксальне визначення ГЗ як такого, що характеризується не якоюсь семантичною специфікою, а лише тим,

що воно має в мові обов'язкові й регулярні граматичні форми [9: 53].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання типології граматичних категорій розглядають майже в усіх фундаментальних і узагальнювальних працях із теорії лінгвістики та теорії граматики. Зокрема, це питання висвітлено в підручниках з мовознавства С. В. Семчинського [12], М. П. Кочергана [10; 11], у навчально-наукових працях із граматики української мови [13–16]. Серед останніх варто особливо відзначити роботи І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської [1–3], А. П. Загнітка [6; 7], В. О. Горпинича [4] та ін.

Мета дослідження – висвітлити проблематику створення типології граматичних категорій української мови з опорою на характер їхніх складників (ГФ, ГЗ) та співвідношень

між ними, схарактеризувати класифікацію ГК на підставі принципів функційного перехресного аналізу "від форм до значень і від значень до форм", виходячи із семіотичної природи мови, ураховуючи взаємозв'язки та взаємодію різних рівнів мовної структури.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Зауважимо, що коли йдеться про визначення ГК, постають дві проблеми: 1) проблема обсягу поняття ГК; 2) різні підходи до орієнтуру, вихідної структури категорії (ГК – це передусім система ГФ, що виражають ГЗ, або насамперед система ГЗ, що знаходять вияв у співвідносних із ними ГФ).

Щодо першого аспекту слушними є міркування М. П. Кочергана, що в мовознавстві немає єдиного загальноприйнятого трактування ГК. Одні вчені інтерпретують ГК дуже широко, відносячи до неї всі групи граматичних одноманітностей, однаковостей. Зокрема, О. О. Потєбня категоріями називав іменник, дієслово, час, число, особу, орудний відмінок, а М. Докулів – іменник, істоту, підмет, підрядне речення тощо. Наприклад, Б. М. Головін усі граматичні категорії класифікує на категорії слів, куди відносить частини мови, категорії словесних форм (час, рід, відмінок, число та ін.), категорії словесних позицій (члени речення) і категорії словесних конструкцій (речення). На думку М. П. Кочергана, таке широке застосування терміна ГК, де під ним розуміють будь-яку єдність граматичного значення та формальних засобів його вираження, є некоректним, оскільки частина мови не є родовим поняттям до часу, способу, відмінка тощо – це явища різного роду. А ось інше трактування граматичної категорії, яке запропонував Д. А. Штелінг, як відношення, вираженого в граматичній будові мови через протиставлення двох (і не більше) взаємовиключних за значенням рядів

(або груп) форм, як єдності взаємовиключних протилежностей, учений вважає прийнятним, доміантним у лінгвістиці, тому сам визначає ГК як *систему протиставлених одна одній граматичних величин, тобто граматичних форм з однорідним значенням*, і це визначення відповідає вузькому розумінню ГК [11: 238–239].

Щоб пояснити широке розуміння ГК, варто згадати, що термін *категорія* загальнонауковий. Він потрапив у лінгвістику з філософії, тому ГК у широкому розумінні сягає філософського поняття *категорія* (яке походить від грец. *κατηγορία* – висловлювання, обвинувачення, ознака) – найзагальніше поняття, що відображає універсальні властивості та відношення об'єктивної дійсності, загальні закономірності розвитку всіх матеріальних, природних і духовних явищ. Це поняття виражає найсуттєвіші відношення дійсності. Крім того, у мовознавстві є поняття *мовна категорія*, що визначається – у широкому сенсі – як будь-яка група мовних елементів, що виділяється на підставі певної спільної властивості; у вузькому значенні – певна ознака (параметр), що є основою розподілу широкої сукупності однорідних мовних одиниць на обмежену кількість диференційованих класів, члени яких характеризовані одним і тим же значенням певної ознаки (напр., категорія відмінка, категорія істот / неістот, категорія глухості / дзвінкості). Трапляється й використання терміна *категорія* на позначення одного зі значень згаданої ознаки (напр., категорія знахідного відмінка, категорія глухості). Тому, а також з огляду на спрямованість мовних категорій на відображення філософських категорій, на нашу думку, мають право на існування різні розуміння ГК, але, оскільки на позначення широкого (а також найвужчого) розуміння ГК є інші терміни (частина мови, лексико-граматичний розряд; грамема),

доречним є саме визначений вузький обсяг поняття ГК.

У вузькому розумінні ГК залежно від типових засобів вираження й відношення цих засобів до рівнів мовної структури їх традиційно поділяють на *морфологічні* (рід, число, відмінок, час, спосіб тощо) *категорії* (МК) і *синтаксичні* (активності / пасивності, комунікативної спрямованості, стверджуваності / заперечуваності тощо), пор. [10: 267]. Існує й поділ ГК на три великі угруповання морфологічні, синтаксичні та *словотвірні*, пор. [2: 29]. До останніх відносять, напр., іменникові категорії суб'єкта, об'єкта, інструментальності, локативності, одиничності / збірності, зменшеності / збільшеності, пестливості / згрубілості, неозначеності (у займенникових іменниках), граматичної предметності (проте, якщо словотвір належить до морфології, то словотвірні категорії, поряд із *словозмінними* та *формотвірними*, є різновидом МК – А.К.). З-поміж синтаксичних категорій, зі совго боку, виділяють різновиди: категорії комунікативного спрямування, категорії когнітивного (семантичного) спрямування та категорії формального спрямування [2: 29]. Проте й цей поділ умовний, оскільки категорії зазвичай мають міжрівневий характер, що відбито в їхній характеристиці, пор. там само визначення т.з. категорій *другого рангу* як комплексних (*морфолого-словотвірно-синтаксичних*). Саме так схарактеризовані категорії перехідності / неперехідності, стану, ступеня порівняння прикметників і прислівників. Категорія ж відмінка визначена як *морфолого-синтаксична*, дієслівні роди – як *морфолого-словотвірні* категорії, вид – як категорія *мішаного типу*, валентність – просто як *міжрівнева* категорія, пор. [2: 31, 54, 139, 224, 232, 235, 247].

Щодо другого аспекту – різних підходів до вихідної, пріоритетної сторони категорії – то з-поміж усіх визначень ГК можна розрізнити дві

групи: 1) визначення ГК через форму; 2) визначення ГК через значення.

Розуміння ГК як системи протиставлених одне одному рядів ГФ з однорідними ГЗ представлено в низці визначень, пор. [1; 6; 11].

З-поміж визначення ГК через значення також є як прямі: "В основі граматичних категорій лежать *граматичні значення*" [12: 186]; ГК – клас однотипних *граматичних значень* [13: 276]; ГК являє собою узагальнене ГЗ, яке об'єднує низку протиставлених одне одному однорідних ГЗ і граматичних форм вираження цих значень [2: 28]; МК є узагальненням однотипних формально виражених *граматичних значень* слова [15: 238]; так і завуальовані посередництвом інших понять: ГК – це найзагальніше *поняття*, що об'єднує ряд співвідносних граматичних *значень* і виражене в певній системі співвідносних граматичних форм [14: 195]; ГК – єдність двох або більше однорідних формально виражених граматичних *явищ*, протиставлених одне одному за *значеннями* і засобами вираження [5: 17]. Існують і компромісні визначення, які оминають надання пріоритету ГФ або ГЗ, але не суперечать істині.

Розв'язати дискусійне для теорії мовознавства питання визначення ГК допомагає усвідомлення двоплановості (білатеральності) її структури, що потребує аналізу від форм до значень і від значень до форм. І тоді (залежно від аналізу – від функції до форми або від форми до функції) МК – це узагальнене *граматичне значення*, розчленоване на ряд граем і виражене системою спеціалізованих граматичних форм (за аналізу від функції до форми), або система *граматичних форм*, що виражають узагальнене граматичне значення й сукупність його граем з однорідним значенням (за аналізу від форми до значення). Але, на думку граматистів, у функційній і категорійній морфології (як різновиді функційної)

продуктивнішим є аналіз від значення (функції) до форми [2: 28].

Безперечно, це слушна думка. І хоч об'єктивна складність граматичних категорій змушує лінгвіста бачити в них принаймні чотири важливих аспекти: план значення, план вираження, зв'язок між ними, зв'язок ГК з іншими категоріями та частинами мови, і кожна сторона ГК потребує уваги, але вважаємо більш правильним визначення ГК (зокрема МК) від значення до форми – як *узагальненої (у насамперед семантичному, а також формальному плані) віднесеності мовної семантики до системи граматичних форм слів певної мови*.

Ще один аргумент на користь визначення ГК саме від значення до форми – уникнення збігу дефініцій ГК / МК і парадигми, зокрема *морфологічної парадигми* (МП), розрізнення цих понять відповідно до їхньої об'єктивної сутності.

Поняття МП визначається частіше як *сукупність морфологічних форм* одного слова, як *система форм*, характерних для лексем певної частини мови, лексико-граматичного розряду чи словозмінного класу. Але структурно парадигма складніша, ніж набір форм: по-перше, це не обов'язково форми, замість них часто використовуються флексії, форманти, а по-друге, ці форми чи форманти не довільно розташовані, а систематизовані через співвіднесення їх із граматичними значеннями. Тому МП графічно представляють саме як таблицю з кількома входами: рядки і колонки цієї таблиці містять назви граем, а в її клітинах фігурують флексії, форманти (або словоформи), що виражають відповідні комбінації граем. Форми чи форманти, записані клітинах таблиці (за мінімальної структури МП – у правій колонці), співвідносяться в рядках і колонках таблиці із зазначеними в її лівій колонці (і, за потреби, також у верхньому рядку) заданими параметрами – граматичними значеннями (назвами граем, рідше –

конкретнішими ГЗ). Таку таблицю використовують як зразок словозміни чи формотворення певного парадигматичного типу, частини мови, лексико-граматичного розряду, як певну модель формотворення, базу даних, оскільки МП слів однієї частини мови (та інших морфологічних розрядів) мають схожу внутрішню будову, однаковий / схожий набір флексій для одного типу відмінювання чи дієвідмінювання, характеризуються схожими акцентними та морфонологічними явищами, поєднують схожі набори слів.

Звернімо увагу, що компоненти визначень ГК і МП ідентичні (система форм, система значень, відношення між ними, зокрема співвідношення та протиставлення), і ми наче розуміємо, що це різні поняття, але якщо поглянути на дефініції з погляду складників, то вони справді однакові. З такого ракурсу важливо зазначити в них об'єктивні відмінності між ГК і МП, а з іншого боку, відобразити природний зв'язок між цими поняттями. Актуальність цього збільшується, ураховуючи практику визначення та МП через значення, а не тільки через форму.

Чим же відрізняються ГК від МП? ГК – це справді передусім *найзагальніше поняття граматики*, що відображає універсальні властивості та відношення мови на граматичному рівні (як у межах системи, так і відношення її до дійсності). Воно розглядається насамперед в аспекті значення, узагальнення, в аспекті мови, системи як регулярне, узагальнене, абстрактне поняття. Парадигма ж (зокрема МП) – це передусім *система форм*, вона служить для упорядкування граматичних форм (слова, типу відмінювання, частини мови та ін., мови загалом). МП розглядають відповідно в аспектах форм, формантів, мовлення, реалізації, правильності форм / відповідності їхній мовній нормі (за потреби) – це таблиця форм як зразок уживання

форм (у цьому її ідея та призначення). МП презентує конкретну реалізацію граматичних категорій мовними засобами морфологічного рівня – у словоформах, словах, реченнях, висловлюваннях.

Назва ГК може відповідати тільки назві узагальненого граматичного значення (рід, число, стан, спосіб), рідше – частині мови (у широкому значенні ГК) чи грамеми (у найвужчому значенні ГК). Натомість сполучуваність терміна парадигма / МП є значно ширшою. Він може сполучатися з назвою слова, конкретної вихідної словоформи парадигми (скажімо, парадигма іменника *стіл*), із назвою типу відмінювання (скажімо, парадигма відмінювання іменника чол. роду II відміни твердої групи), назвою частини мови (парадигма іменника), з назвою ГК (парадигма ГК відмінка), з назвою лексико-граматичного розряду як конкретного протиставлення в межах розряду (парадигма назв неістот). Але не може бути контекстів на зразок: "ГК іменника *стіл*", "ГК іменників II відміни", не кажучи вже про "ГК певної категорії" і "ГК (категорії) неістот" – останні самі є категоріями, тому такі сполучення створюють тавтологію, та й загалом не мають сенсу, не потрібні.

Відповідно, незважаючи на ідентичність складників, не всі аспекти класифікацій ГК і МП будуть релевантними щодо обох цих понять, тому розглянемо їх окремо, а в тих випадках, де критерії класифікацій збігатимуться, указуватимемо лише на відмінності між ними.

Почнемо з ГК, зосередившись на морфологічних категоріях. МК взаємодіють із частинами мови, лексико-граматичними розрядами та між собою у форматах взаємовпливу та взаємопроникнення (ГК виду дієслова пов'язана з ГК часу, впливаючи на нього – дієслова ДВ не мають теп. часу; ГК особи займенників – з ГК особи дієслів; ГК числа іменників – із ГК числа інших частин мови тощо). Такий вплив

безпосередньо позначається й на парадигматиці граматичних класів слів.

ГК класифікують за різними параметрами. Зазвичай починають із таких підстав поділу, як парадигматична організація (напр., класифікаційні та словозмінні ГК), характер значення (номінативні, структурні та ін. ГК). Але ми вважаємо логічнішим почати з поділу ГК за ступенем охоплення лексики частин мови.

Одні ГК охоплюють дуже великий обсяг слів, частин мови, різні класи слів (число, рід), інші – меншу їх кількість (напр., відмінок, властивий іменним частинам мови), треті ще меншу кількість розрядів (ГК компаратива якісних прикметників та прислівників), чи взагалі поширюються на одну частину мови (ГК часу, способу). Скажімо, ГК числа називають *суперкатегорією*, див. [9], оскільки вона, крім номінативного та структурного проявів у формах іменників і займенників, охоплює у вигляді синтагматичної парадигматики (зокрема, у формі узгодження та координації з формами числа іменників) слова всіх змінюваних частин мови. Натомість на позначення категорій, що обмежуються однією частиною мови, використовують термін *категорія звичайного порядку*.

Але загалом, як уже було відзначено, категоріям властиво виходити за межі одного класу слів, взаємодіяти з іншими ГК, тому обмеження категорії вузьким обсягом слів може свідчити радше не про звичайний порядок, а про, скажімо, занепад категорії. Ураховуючи умовність класифікації морфологічних класів (частин мови та ін.), нестійкість меж між ними, специфіку прояву багатьох категорій, зокрема й так званих ГК звичайного порядку, в різних розрядах слів у межах однієї частини мови, властивість вираження широкого спектру ідентичних мовних значень засобами різних рівнів (лексичними, морфологічними, синтаксичними), у

класифікації ГК можемо обмежитися констатацією різного ступеня охоплення й різного розуміння щодо ступеня охоплення лексики самими ГК. Річ у тім, що є широке розуміння категорії щодо охоплення частин мови (це розуміння відповідає твердженню: "В українській мові є одна категорія числа, яка поширюється на різні частини мови") і вузьке (виглядає так: "ГК числа іменника, ГК числа прикметника, ГК числа дієслова – це різні категорії"). Уважаємо коректнішим уживання терміна ГК саме в широкому розумінні, бо за вузького можна говорити як про окремі ГК і про "ГК числа конкретних іменників", "ГК числа абстрактних іменників" тощо. Дозволяючи собі такі контексти, маємо бути обережними, не забувати, що ГК числа в абстрактних іменниках, в іменниках загалом – це лише прояви, можливо неоднакові, але прояви єдиної категорії числа в різних морфологічних класах мови. Тоді спрацьовує усвідомлення польової структури категорій, тобто, напр., у структурі єдиної для української мови ГК числа у формах іменників і займенників у номінативному і структурному проявах реалізується *функційно-семантичний центр* цієї ГК, а прояв цієї категорії в (семантично і формально) узгоджуваних та координуваних з формами числа іменників формах слів усіх змінюваних частин мови, у лексичному складі числівників, що сполучаються з іменниками, позначаючи кількість референтів, у вигляді синтагматичної парадигматики є *функційно-семантичною периферією* цієї ГК.

Якщо подивитися на функційні поля інших ГК, зокрема й категорій так званого звичайного порядку (напр., часу, способу), то доведеться визнати, що вони теж у чомусь суперкатегорії, бо виходять за межі однієї частини мови, одного рівня мовної структури, виявляють міжкатегорійну взаємодію: є час і спосіб морфологічний і час та спосіб синтаксичний; у цих категорій є лексичні засоби вираження, службові

слова (*бути, хай, би*); час взаємодіє з ГК виду, по-різному виявляючись у різних граматичних розрядах дієслів – граничних / неграничних, у дієсловах різних способів дієслівної дії / дієслівних родів, а також із способом тощо.

За здатністю ГК поєднуватися з іншими категоріями в одній словоформі їх поділяють на *поєднувані* та *непоєднувані*. Але тут є один нюанс, що дає підстави поділити ГК за цією ознакою не на дві, а на чотири групи: *поєднуватися* категорії можуть в одній словоформі одним засобом вираження, напр., у прикметників у формах одн. поєднуються ГК числа, роду, відмінка, виражаючись за допомогою однієї флексії; в одній словоформі, але різними засобами вираження, напр., ГК ступеня порівняння прикметників (іноді у класифікаціях такі ГК потрапляють до групи непоєднуваних); та ГК можуть зовсім не поєднуватися як у межах словоформ конкретної морфологічної групи слів (ГК ступеня порівняння прислівників, відмінок кількісних числівників), так і в морфологічних формах мови загалом (відмінок і спосіб).

За семантикою (відношенням до позамовної дійсності) МК поділяють на *номінативні* (змістовні, референційні, семантичні) (число обчислюваних іменників позначає кількість предметів позамовної дійсності, позначуваних цим іменником) та *структурні* (число необчислюваних іменників в більшості випадків нічого не позначає у позамовній дійсності, а зумовлене структурою мови – тим, що іменники української мови мають обов'язкову форму числа⁵). Окремим різновидом структурних МК є так звані *синтаксичні МК* (не плутати з синтаксичними ГК! – синтаксичні тут є різновидом морфологічних категорій) чи *узгоджувальні*. Прикладом

⁵ Це не означає, що вони не можуть набувати інших, периферійних значень, спрямованих на позамовну дійсність, пор. *вода – води* (у значеннях просторовому і сортів).

синтаксичної МК є число прикметників, яке тільки узгоджується з числом іменників, нічого не позначаючи власне для прикметника (що виражає значення ознаки предмета), окрім того, що вказує на властивість певної граматичної форми сполучатися (узгоджуватися) з відповідною формою роду, числа та відмінка іменника.

Номінативні категорії є різними. У формах на зразок *стіл – столи, зошит – зошити* відображено природну властивість обчислюваності предметів дійсності. Але, по-перше, не всі іменники є обчислюваними (для необчислюваних іменників, як вже зауважено, ГК числа є структурною), а по-друге, навіть обчислювані й корелятивні за числом іменники не завжди передають відповідною формою значення, спрямоване на відображення реальної ситуації позамовної дійсності, а містять інтерпретаційне значення, напр.: *Риба живе у воді / Риби живуть у воді* (узагальнене значення різних форм числа); *У двох машин зламався двигун / зламалися двигуни* (дистрибутивне значення різних форм числа); або, зустрівши одну особу, – *Ось і гості прийшли* (емоційно-ситуативне значення). Отже, навіть у номінативних ГК наявний інтерпретаційний, концептуалізаційний та ін. "суб'єктивні" компоненти значення, що певною мірою блокують номінативність як «властивість відображення об'єктивної дійсності», яка існує незалежно від інтерпретатора, напр., у слова *берег* буде різна граматична поведінка залежно від контекстуального значення: *берег річки* (два береги – лівий і правий – парна інтерпретація); *берег океану, острова* ("унікальне" значення числа – переважно однини); *береги книги* (функційно множинний іменник); слово *слід* може реалізуватися в уяві залежно від контексту як один відбиток – обчислюваний корелятивний (*слід*

чобота), кілька відбитків чи одна лінія (*сліди / слід вовка*), кілька ліній чи одна лінія (*сліди / слід від саней*).

Номінативними (у широкому розумінні номінативності як "не структурності" та "не синтаксичності") будуть майже всі ГК української мови (у широкому розумінні ГК) у певних своїх часткових проявах – принаймні в якомусь з ЛГР різних повнозначних частин мови: роду (у назвах істот), відмінка іменників, часу, виду, стану дієслова, ступенів порівняння прикметників та прислівників тощо. Ті ж ГК (у широкому розумінні), але в інших граматичних розрядах слів матимуть структурні та синтаксичні прояви: напр., форми числа прикметників, дієслів не відображують природних кількісних властивостей референтів прикметників і дієслів (їхні кількісні ознаки визначатимуть інші ГК, напр., для прикметників кількісну характеристику статичної ознаки предметності виражатиме ступінь порівняння), а позначають лише специфічну для мови структурну залежність у синтагматиці цих слів від іменників, формуючи для номінативної ГК числа іменника особливу синтагматичну парадигматику; а форми числа необчислюваних іменників демонструють структурний прояв цієї ГК.

Отже, номінативність (у широкому розумінні), структурність і синтаксичність МК потрібно інтерпретувати не як класифікаційні протиставлення різних категорій, а у форматі польової структури однієї категорії: номінативність як функційно-семантичний центр ГК (рід істот позначає статі: *чоловік – жінка, студент – студентка, працівник – працівниця, вовк – вовчиця – вовча / вовчєня*), а структурність (*стіл – парта – весло*) і синтаксичність (*новий, нова, нове; зробив, зробила, зробило*) як периферію.

Номінативні (у широкому сенсі) категорії залежно від функції у складі висловлювання можуть передавати власне номінативні його аспекти

(напр., рід істот, число обчислюваних іменників спрямовані на відображення об'єктивних властивостей предметів і ознак, позначених у висловлюванні) або *актуалізаційні* *смишли* висловлювання (напр., час, особа дієслова передають орієнтацію висловлювання на мовленнєву ситуацію, її часову характеристику, зв'язок із суб'єктом мовлення) чи відбивати *інтерпретаційно-оцінну* участь мовця в комунікації. Інтерпретаційно-оцінне значення ГК пов'язане з можливістю за допомогою морфологічних форм про одне й те саме сказати по-різному. Виразно це значення демонструє ГК стану, вибір ГФ якої пов'язаний із тим, який семантичний компонент речення (суб'єкт чи об'єкт) стає центром інформації відповідно до інтерпретації цієї ситуації мовцем: *брат написав листа* (повідомлення про брата), *лист написаний братом* (повідомлення про лист). Інтерпретаційне значення у ГК представлене доволі широко: є воно і в дієслівному способі (за допомогою форм способу та сама ситуація постає як реальний, можливий чи бажаний факт), у виді дієслів (з речення *Оля їла кашу* дізнаємося, що робила Оля в певний період часу, і мовцю байдуже, чим завершився цей процес, а з речення *Оля з'їла кашу*, що Оля їла кашу, і мовець наголошує, що процес добіг кінця, каші більше немає), як вторинне присутнє воно й у відмінку іменника (вибір відмінкової форми *їхати машиною, на машині* чи *в машині* залежить не лише від об'єктивної ситуації позамовної дійсності, але й від інтерпретації цієї ситуації мовцем), і навіть, як периферійне, – у числі іменника (пор., уже згадані контекстуальні, ситуативні, інтерпретаційні прояви граматичних форм типу *слід* / *слід*). Більшість ГК неелементарні у значеннєвому і функційному плані. Відзначені типи семантики розподілені в них від функційного центру ГК до їхньої периферії, напр., вид є водночас номінативною та інтерпретаційною ГК,

особа – номінативною та актуалізаційною, спосіб – номінативною, актуалізаційною та інтерпретаційною, відмінок – номінативною та інтерпретаційною.

Порушуючи питання про семантичне наповнення (номінативність) і обов'язковість категорій для мов світу, не можемо не зважати на те, що існують мови без граматичних категорій чи майже без них ("аморфні мови", "мови без граматики"), напр., в'єтнамська, тайська, креольські мови тощо. З огляду на це логічно постає питання, що ставить під сумнів номінативність ГК: якщо є мови, що обходяться без ГК, але мовці при цьому задовольняють комунікативні потреби, зокрема й в аспекті відображення мовними засобами об'єктивної дійсності, то наскільки необхідні ГК для реалізації семіотичної функції мови.

На нашу думку, пояснення тут потрібно шукати в принципі "системної зумовленості мовних знаків" і структур. Розуміння ГК як "концептуального шаблону" не відкидає номінативної функції рівнів мовної структури. Просто в тих мовах, де сформувалися ГК, вони взяли на себе значну частку номінативної функції, а в мовах "без граматики" ця функція розподілилася між лексичним та іншими рівнями структури.

За *характером інформації* ГК розрізняються й у зв'язку з трьома аспектами семіотики (семантикою, синтактикою і прагматикою) – називають три типи ГК: *семантичні*, *синтаксичні* та *прагматичні*. Також у зв'язку з цим протиставляють категорії *об'єктивні* (ГК числа іменників), *суб'єктивні* (ГК особи дієслів), *суб'єктивно-об'єктивні* (ГК способу дієслова) і *синтаксичні, узгоджувальні*.

У слов'янському мовознавстві окремим критерієм поділу ГК називають і *ступінь їхньої відповідності поняттєвим*

категоріям⁶. Для більшості випадків у такому разі тут відзначається відносна відповідність, проте в частині ГК знаходимо специфічні відхилення. Наприклад, ГК числа іменників у традиційному бінарному її розгляді відповідає двом значенням поняттєвої категорії кількості, але у фактах збірних форм на зразок *звірота* ця відповідність відсутня. Проте, згідно з таким поглядом, є можливість несуперечливого опису категорії числа (іменників) як тернарної опозиції форм і значень, куди входить грамема збірного числа, докладніше див. [9].

Така гіпотеза щодо будови ГК числа була висловлена передусім у зв'язку з високим ступенем граматичності, регулярності творення форм збірних від конкретних іменників, що дає змогу переносити цю концепцію на матеріал української мови, де така регулярність ще вища (пор.: окрім *звірота*, *козацтво*, *студентство* ще й теж утворені від конкретних: *жіноцтво*, *панство*, *українство*, *мишва*, *мурашня*, *голота*, *стареча*, *малеча* тощо). З одного боку, в українській мові форми збірності регулярніші, крім того, у ній немає такої оцінності збірних, як у деяких інших слов'янських мовах, кількісна ж семантика українських збірних чистіша, іноді взагалі позбавлена додаткових семантичних нашарувань.

З іншого боку, в українській збірності свої нюанси, що суперечать такому розгляду. По-перше, є доволі велика група утворених від речовинних (а не конкретних) іменників субстантивів на позначення гички, стебла та листя рослин, що сприймаються як збірні (і позначені в словниках переважно як збірні), але

вони перебувають на межі з речовинними (до речі, навіть їхні твірні (де вони є) у словниках частіше позначають як збірні, хоч насправді вони належать до речовинних, а значення збірності і конкретності у них можуть бути вторинними, додатковими, омонімічними з речовинним): *гарбузиння*, *картоплиння*, *бурячиння*, *цибулиння*, *огудиння* / *огудина* / *огуд*, *ботвиння* / *ботвина* тощо. По-друге, в українській мові дещо більш різноманітними є форманти збірності, серед яких зокрема й нульові (*юнь*, *молодь*), а також наявні немотивовані слова з цим значенням (*огуд* = *огудиння*, *хмиз* = *хмизняк*), що порушує закономірність, обов'язкову граматичність збірного значення. І зрештою, у деяких лексикографічних джерелах (пор. <http://www.mova.info/grmasl.aspx>), форми на зразок *звірота*, *кіннота* віднесені до парадигматичного типу *кобза*, *актриса*, а скажімо, *огудиння* відмінюється як *сказання*, де наявні форми множини, а визнання можливості форм множини в збірних знімає необхідність виділення цього розряду (як розряду необчислюваних іменників із неповною числовою парадигмою) взагалі.

В аспекті відповідності ГК поняттєвим категоріям варто розглянути й динаміку норми ГК роду української літературної мови, яка спрямована на передачу поняттєвої категорії статі в назвах істот. У її межах наразі спостерігаємо подальше формування й унормування формотвірної парадигми фемінитивів – творення форм жіночого роду на позначення жіночої статі від назв істот чоловічого роду. Поряд із традиційно закріпленими старою нормою: *кравчиня*, *поетеса*, *лідерка*, *майстриня*, *радниця*, *засновниця*, *чиновниця*, *боржниця*, *директорка* / *директриса*, з'явилися нові. У новому правописі відзначено, що від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі за допомогою суфіксів *-к-*, *-иц-(я)*,

⁶ Розрізняють граматичні й поняттєві категорії, які співвідносяться між собою, напр., є поняттєва категорія статі й граматична категорія роду. Поняттєва категорія статі універсальна (усі люди незалежно від мови розрізняють чоловічу і жіночу стать), однак категорія роду (що розрізняє стать) притаманна не всім мовам.

-ин-(я), **-ес-** та ін., серед яких найуживанішим є суфікс **-к-**, бо він поєднуваний із різними типами основ: *авторка, дизайнерка, директорка, редакторка, співачка, студентка, фігуристка* та ін. Суфікс **-иц-**(я) приєднуємо насамперед до основ на **-ник**: *верстальниця, набірниця, порадиця* та **-ень**: *учениця*; суфікс **-ин-**(я) сполучаємо з основами на **-ець**: *кравчиня, плавчиня, продавчиня*, на приголосний: *майстриня, філологиня; бойкиня, лемкиня*; а суфікс **-ес-** є рідковживаним: *дияконеса, патронеса, поетеса* [17: 27]. Отже, на сучасному етапі розвитку мови унормуванню підлягають відносно інноваційні утворення (*фахівчиня, гравчиня, філологиня, олігархиня, теоретикиня, історикиня, членкиня, ворогиня, членкиня, хірургиня; професорка, міністерка, президентка, філософка, лідерка*), такі форми утворює дедалі ширший обсяг назв істот, з'являється регулярність й обов'язковість творення таких форм, тобто формується повноцінна формотвірна парадигма фемінітивів. Водночас чимало фактів, зокрема широкий спектр мовних засобів передачі цього значення в мовленні (*філософка – філософиня – філософеса*), хитання щодо наголошення (*міністерка – міністерка*), ще свідчить про неусталеність норми.

За типом форм парадигм категорій розрізняють МК *словозмінні (релятивні)*, членами яких є різні форми одного й того самого слова в межах його словозмінної парадигми (число обчислюваних іменників, число прикметників, відмінок іменників і прикметників, рід прикметників, час дієслів), і *несловозмінні*, зокрема *класифікаційні*, члени яких не є формами одного й того самого слова (неможливо "змінити" рід іменника *стіл, парта, весло* тощо – іменник в усіх своїх формах належить певному роду). Класифікаційні категорії мають не парадигматичну будову (самі не формують парадигм), але вони можуть ставати маркерами парадигм інших

ГК, як це й відбулося з родом українських іменників, що ліг в основу сучасного групування іменників за типами відмінювання.

В історії української мови відбулося перегрупування типів відмін іменників від залежності типів парадигм від кінцевих звуків основи до залежності від роду. Розподіл іменників за типами відмінювання в праслов'янській мові залежав від характеру давньої (праіндоевропейської) основи – було 6 типів відмінювання, які включали давні основи на *-ā, -ō, -ī, -ī, -ū* та на приголосний (*-s, -nt, -n, -r*). У так званій давньоруській (давньоукраїнській) мові всі основи іменників – це вже основи на приголосний, а кінцеві голосні або сполучення з приголосними – закінчення. Однак система відмінкових закінчень, типи відмінювання іменників давньоруської мови ще великою мірою пов'язані з поділом іменників за тематичними суфіксами: відмінювані групи диференціюються не за характером приголосного нової основи, не за родовою ознакою іменників, а за їхніми колишніми основами. Але вже від періоду спільнослов'янської мовної єдності, як зазначають дослідники, за час функціонування давньоруської мови відбувається занепад давньої системи відмінювання іменників, уніфікація типів відмінювання у напрямку залежності від роду, див.: [8; 16].

Окрім класифікаційних, *несловозмінними* є також *формотвірні* та *словотвірні (дериваційні)* ГК. *Формотвірні* МК – це категорії, членами парадигм яких є *несловозмінні* форми одного слова (ступінь порівняння прикметника, вид і стан дієслова), а *словотвірні* – це такі МК, які формують морфологічну (не словотвірну!) парадигму за допомогою словотвірних пар – слів, пов'язаних відношеннями безпосередньої словотвірної мотивації. Такі похідні форми, що є членами парадигм дериваційних МК, відомі в лінгвістиці під назвою "граматикоподібної

деривації" (термін О. С. Кубрякової). Словотвірною є, напр., категорія роду істот української мови, які регулярно творять фемінітиви флективним (*раб – раба, кум – кума, прибиральник – прибиральниця*) та суфіксальним способами (*студент – студентка, викладач – викладачка*).

Ураховуючи взаємодію ГК із частинами мови та іншими категоріями та беручи за основу широке розуміння МК, вважаємо за можливе й доцільне представлення цієї ознаки категорій на шкалі граматичності та у вигляді польової структури. На шкалі граматичності = регулярності від мінімального показника (нульового) в напрямку зростання граматичності до максимального рівня перебувають: словотвірні МК, далі формотвірні, і максимальну граматичність виявляють словозмінні МК. Класифікаційні (несловотвірні) МК, на нашу думку, окремий тип, що не проєктується однозначно на цю шкалу в плані загальномовної значущості цього типу МК, з одного боку (враховуючи морфологічний тип мови), – це мінімальний прояв граматичності (бо слова не змінюються, а належать до певного ГЗ), а з іншого, якщо враховувати міжрівневу взаємодію, класифікаційні ГК визначають через синтагматику парадигматичні прояви певної категорії в синтаксично залежних класах слів як синтаксичної і словозмінної МК (тож вони реалізують найвищий прояв цієї ознаки). З проєкцією на польову будову категорій, особливо з огляду на флективно-синтетичний тип української мови, центральним типом прояву МК будуть словозмінні, далі від центру – формотвірні, а словотвірні становитимуть периферію. Якщо враховувати лише тип мови, то функційно найпериферійнішими будуть класифікаційні (несловотвірні) ГК, а якщо говорити про функцію здійснення категоріями міжрівневих і міжчастиномовних зв'язків, то ці ГК становитимуть центр.

На нашу думку, у проєкції на польову структуру категорій класифікація ГК за парадигматичною будовою корелює з їхньою класифікацією за значенням, тому ознаки центральності / периферійності ГК варто розглядати комплексно щодо цих двох класифікацій. Але в процесі визначення місця ГК у функційно-семантичній польовій структурі перевагу потрібно надавати все ж семантичному критерію. Напр., у плані міжрівневих і міжчастиномовних зв'язків рід іменників назв істот – класифікаційна (словотвірна) номінативна ГК (кожен іменник належить до певного роду, позначаючи стать: *хлопець, дівчина, немовля*, а чимало назв осіб утворює кореляції типу *студент – студентка*) – своєрідний семантичний і формальний центр; рід іменників – назв неістот (*шапка, книжка, пальто*) – класифікаційна (несловотвірна) структурна ГК – напівпериферія (якщо розглядати у внутрішньочастиномовній проєкції функціонування цієї ГК – це периферія); а рід прикметників словозмінна синтаксична МК (*гарний хлопець, гарна дівчина, гарне пальто*) – функційна периферія прояву цієї ГК в українській мові. ГК ж відмінка в усіх іменниках є номінативною та словозмінною категорією, тож прояв її в субстантивах відповідає центральній позиції в польовій структурі мовної реалізації цієї ГК, натомість в усіх прикметникових словах відмінок є структурним (синтаксичним) – залежним від іменника й словозмінним, тому, порівняно з проявом відмінка в іменнику, становитиме периферію.

Отже, з огляду на міжрівневу та міжчастиномовну взаємодію кожна ГК може виявляти себе в різних класах слів по-різному в плані семантичного (номінативні, структурні, синтаксичні) та формального типу (словозмінні, класифікаційні, дериваційні, формотвірні). Напр., ГК числа – лише переважно (у центральному своєму мовному вияві) номінативна та

словозмінна категорія – в обчислюваних іменниках, стосовно необчислюваних іменників вона виявляє себе як категорія структурна і класифікаційна (пор: *молоко, дріжджі, студентство, молодь*), а в синтаксично залежних словах (прикметникових і дієсловах) – як категорія структурна (синтаксична) і словозмінна (пор. *свіже молоко не скисло, свіжі дріжджі розчинилися*).

За кількістю граем у ГК чи за кількістю членів протиставлення в парадигмі (за парадигматичної будови категорії) ГК поділяються на бінарні (двочленні), тернарні (тричленні) та, умовно, *n*-арні (багаточленні – чотири-, п'яти-, і більше -членні). Напр., у традиційному розгляді ГК числа представлена двома рядами форм (одн. і множ.) – це бінарна МК, а ГК роду – трьома (чол., жін. та сер. роди), так само як ГК часу (в одному з традиційних трактувань), – це тернарні ГК, а категорія відмінка – сімома – це багаточленна МК.

Як це не дивно, але вибудувати чітку та несуперечливу класифікацію ГК і за цією ознакою поки також не вдається, оскільки в процесі вирішення питань будови як *системи форм*, так і *системи значень* ГК досі залишається багато спірного. І хоч ми визначили цей критерій поділу ГК як залежність від кількості граем (компонентів ГК), але пояснити таку строкатість інтерпретацій типів ГК за цим критерієм можна, лише перенісши цю ознаку на *структуру парадигм* ГК, що розкладається на *систему форм*, *систему значень* кожної ГК та співвідношення між ними. Кожен із цих параметрів може спричиняти різну інтерпретацію кількості граем категорій ученими.

Єдності у віднесенні ГК до того чи того типу немає фактично щодо кожної ГК. Скажімо, немає згоди між лінгвістами в питанні структури ГК числа. Скільки граем цієї ГК в українській мові: дві (одн., множ.), чи три (одн., множ., двоїна, точніше – її залишки у вигляді так званого

обмеженого числа – limited number), чи чотири (одн., множ., двоїна, збірність)? Відповідь на питання про будову кожної ГК залежить від визнання лінгвістами різної кількості протиставлень у площині форм і в площині значень; це можуть бути як залишки старих, занепалих форм і значень, так і нові, інноваційні протиставлення (пор., рід істот, які творять фемінітиви). Напр., причиною визнання числа як фактично тернарної категорії є збереженість в українській мові архаїчних форм. Так само з орієнтацією переважно на форми (відповідно до наборів флексій) виділяється і другий місцевий відмінок "M1 та M2", перший з яких спостерігаються з групою прийменників *в/у, на, при* та *по* (не в просторовому значенні) (*на браті на братові; у вікні*), а другий – з прийменником *по* в просторовому значенні (*по брату; по вікні*) [5].

Структура ГК роду може інтерпретуватися як тричленна (чол., жін., сер.) і як чотиричленна (чол., жін., сер. і парний роди). Ця категорія, маючи переважно класифікаційний непарадигматичний вияв в іменнику (пор. думку про парадигматичну будову роду істот *аспірант – аспірантка*), отримує парадигму в прикметникових словах, і ця парадигма, залежно від іменникової структури категорії, також буде три- або чотиричленною. ГК часу української мови також інтерпретована і як тернарна (теперішній, минулий, майбутній), іноді з позначенням давноминулого як відгалуження грамеми минулого часу, і як чотиричленна (ще й давноминулий час як окрема повноцінна грамема). Ступінь порівняння прикметників і прислівників також має різні тлумачення: у його парадигмі є лише вищий та найвищий ступінь (бінарна ГК), чи звичайний / нульовий, вищий / компаратив, найвищий / суперлатив (тернарна ГК), чи ще й елатив (елятив) (чотиричленна ГК) тощо?

Чимало питань виникає й щодо структури відмінка – скільки відмінків в українській мові: їх 6 (пор. інтерпретацію цієї ГК за радянської доби – без кличного відмінка, а також тлумачення її І. Р. Вихованцем, див.: [3: 57–63] – з Кл. в., але без М. в.), 7 (сучасна традиція – з Кл. в), 8 (пор. розгляд відмінка в [5] – з П. М. в.), 9 і більше? На таку строкату інтерпретацію цієї МК впливає об'єктивна складність формальної й семантичної сторін її парадигматики, різне врахування історії відмінкових форм. Значеннєва складність МК відмінка полягає в тому, що вона виражає і якісно-функційний прояв предмета в позамовній дійсності, і водночас зв'язок іменника з іншими словами в реченні, а також має інтерпретаційну семантику. Тому під час визначення семантики відмінкових форм (регулярно в межах однієї класифікації) застосовуються й категорії філософії та логіки, складники структури судження (суб'єкт, об'єкт, предикат, атрибут), і формально-синтаксичні позиції відмінкових форм (обставина, означення, підмет, присудок, додаток), і конкретизація означальних та обставинних значень, спрямованих на позначення просторово-часових та ін. параметрів прояву предметності в позамовній дійсності (темпоральне, локативне значення), і конкретні функції, що виконують позначувані відмінковою формою предмети (засіб пересування, інструмент).

Для категорії відмінка, як і для інших номінативних ГК, на кількість позицій системи значень впливає деталізація ГЗ категорії, конкретніші значення граем. Пор. міркування авторів Академічної граматики української мови, які, ставлячи питання про наявність чи відсутність у родового відмінка так званого загального значення, відзначають (з покликанням на праці І. Р. Вихованця та інших учених), що дослідження фактичного матеріалу потверджує обґрунтованість висновку про

умовність Р. в. – загальні найменування на зразок "родовий відмінок" являють собою значною мірою умовні етикетки, які створюють ілюзію семантичної спільності надто різнорідних як у семантичному, так і власне-синтаксичному плані компонентів так званого загального (єдиного) відмінкового значення, про продуктивність застосування до нього ідеї первинних і вторинних функцій відмінкових форм, спроектованої на внутрішньовідмінкову і частиномовну синтаксичні транспозиції [2: 70].

Отже, у межах цього та інших відмінків можлива деталізація граем залежно від функцій (скажімо, реалізації родовим відмінком означальних та обставинних значень: атрибутивного належності *м'якуш хліба*, просторового *до / від / з хліба*, значення відділення, позбавлення *відмовитися від хліба*; а також значення частини від цілого *відрізати хліба*; об'єктного значення *споживання хліба*, зокрема й прямого об'єкта *не дати хліба*; суб'єктного значення *здорожчання хліба*).

Висновки й перспективи дослідження. Отже, уважаємо за необхідне визначати ГК через систему граматичних значень – як найзагальніше поняття граматики, що виражає ці протиставлені граматичні значення в системі протиставлених граматичних форм. Пропонована в статті типологія граматичних категорій є об'єктивною й робочою, проте її теж не можна вважати простою та несуперечливою, але це пояснюємо, з одного боку, багатопідставністю класифікації (хоч усі застосовані підстави, на нашу думку, є об'єктивними й необхідними), а з іншого – об'єктивною складністю взаємозв'язків між граматичними категоріями та частинами мови й лексико-граматичними розрядами), що виявляється в різноманітності парадигматичної організації, семантичного навантаження граматичних форм тощо. Перспективним у подальшому

дослідженні системи граматичних категорій української мови уважаємо ще більш послідовне врахування принципу взаємодії різних рівнів мовної структури в реалізації граматичних категорій, установлення польової структури прояву категорій в різних лексико-граматичних і формальних класах слів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вихованець І. Р. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія: [монографія] / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови / І. Вихованець, К. Городенська; За ред. І. Вихованця. Київ: Унів. вид-во "Пульсари", 2004. 400 с.
3. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. К., 1988. 255 с.
4. Горпинич В. О. Морфологія української мови: Підручник. Київ: Видавничий центр "Академія", 2004. 336 с.
5. Граматичний словник української літературної мови. Словозміна: Близько 140 000 тис. слів / Відп. ред. Н. Ф. Клименко. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2011. 760 с.
6. Загнітко А. П. Система і структура морфологічних категорій сучасної української мови (проблеми теорії). Київ: Інститут системних досліджень освіти, 1993. 343 с.
7. Загнітко А. Мовний простір граматики. Вінниця: ТОВ "Твори", 2018. 448 с.
8. Історія української мови. Морфологія: монографія / С. П. Бевзенко, А. П. Грищенко, Т. Б. Лукінова та ін. Київ: Наукова думка, 1978. 539 с.
9. Колесников А. Парадигмологія української мови: теоретичні питання:

навчальний посібник. Ізмаїл: "ІРБІС", 2020. 204 с.

10. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: Підручник. 2-ге видання. Київ: ВЦ "Академія", 2006. 368 с.

11. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: Підручник. Видання 2-ге, виправлене і доповнене. Київ: ВЦ "Академія", 2006. 464 с.

12. Семчинський С. В. Загальне мовознавство: Підруч. для студ. філол. ф-тів ун-тів. Київ: Вища школа, 1988. 328 с.

13. Сучасна українська літературна мова: підручн. / За ред. А. П. Грищенка. 3-тє вид. Київ: Вища школа, 2002. 439 с.

14. Сучасна українська літературна мова. Підручн. / За ред. М. Я. Плющ. 7-ме вид. Київ: Вища школа, 2009. 430 с.

15. Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред. А. К. Мойсієнка. Київ: Знання, 2013. 524 с.

16. Українська мова. Енциклопедія. 3-є вид. Київ: Вид-во «Укр.енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. 856 с.

17. Український правопис. 2019. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf> (дата звернення: 02.06.2022).

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Vykhovanets, I. R. (2017). *Hramatyka suchasnoi ukrainiskoi literaturnoi movy. Morfolohiia* [The Grammar of the Modern Ukrainian Literary Language. Morphology]: [monography] / in I. R. Vykhovanets, K. H. Horodenska, A. P. Zahnitko, S. O. Sokolova. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. 752 p. [in Ukrainian].
2. Vykhovanets, I. R. (2004). *Teoretychna morfolohiia ukrainiskoi movy: Akademichna hramatyka ukrainiskoi movy* [Theoretical Morphology of the Ukrainian Language. Academic Grammar of the Ukrainian Language]. Kyiv: Univ. vyd-vo "Pulsary". 400 p. [in Ukrainian].

3. Vykhoivanets, I. R. (1988). Chastyny movy v semantyko-hramatychnomu aspekti [Parts of Speech in Semantical and Grammatical Aspects]. Kyiv: Naukova dumka. 255 p. [in Ukrainian].
4. Horpynych, V. O. (2004). Morfolohiia ukrainskoi movy [The Morphology of the Ukrainian Language]: pidruchnyk. Kyiv: Vydavnychiy tsentr "Akademiia". 336 p. [in Ukrainian].
5. Hramatychnyi slovnyk ukrainskoi literaturnoi movy [The Grammar Dictionary of the Ukrainian Literary Language]. / Ed. by N. F. Klymenko. Kyiv: Vydavnychiy Dim Dmytra Buraho, 2011. 760 p. [in Ukrainian].
6. Zahnitko, A. P. (1993). Systema i struktura morfolohichnykh katehorii suchasnoi ukrainskoi movy (problemy teorii) [The System and Structure of Morphological Categories in Modern Ukrainian Language (theoretical problems)]. Kyiv: Instytut systemnykh doslidzhen osvity. 343 p. [in Ukrainian].
7. Zahnitko, A. (2018). Movnyi prostir hramatyky [Linguistic Space of Grammar]. Vinnytsia: TOV "Tvory", 2018. 448 p. [in Ukrainian].
8. Istoriia ukrainskoi movy. Morfolohiia [The History of the Ukrainian Language. Morphology]: monography / in S. P. Bevzenko, A. P. Hryshchenko, T. B. Lukinova et al. Kyiv: Naukova dumka, 1978. 539 p. [in Ukrainian].
9. Kolesnykov, A. (2020). Paradyhmolohiia ukrainskoi movy: teoretychni pytannia [The Paradigmology of the Ukrainian Language: theoretical issues]: study manual. Izmail: IRBIS. 224 p. [in Ukrainian].
10. Kocherhan, M. P. (2006a). Vstup do movoznavstva [Introduction to Linguistics]: textbook. 2-nd edition. Kyiv: VTs "Akademiia". 368 p. [in Ukrainian].
11. Kocherhan, M. P. (2006b). Zahalne movoznavstvo [General Linguistics]: textbook. Edition 2-nd revised. Kyiv: VTs "Akademiia". 464 p. [in Ukrainian].
12. Semchynskyi, St. V. (1988). Zahalne movoznavstvo [General Linguistics]: pidruch. dlia stud. filol. f-tiv un-tiv. Kyiv: Vyshcha shkola. 328 p. [in Ukrainian].
13. Suchasna ukrainska literaturna mova [The Modern Ukrainian Literary Language]: pidruchn. / ed. by. A. P. Hryshchenko. 3-rd edition. Kyiv: Vyshcha shkola, 2002. 439 p. [in Ukrainian].
14. Suchasna ukrayins'ka literaturna mova [The Modern Ukrainian Literary Language]. Pidruchn. / ed.by. M. Ya. Plyushch. 7-th edition. Kyiv: Vyshcha shkola, 2009. 430 p. [in Ukrainian].
15. Suchasna ukrainska mova. Morfolohiia [The Modern Ukrainian Language. Morphology]: pidruchn. / ed.by. A. K. Moiseienko. Kyiv: Znannia, 2013. 524 p. [in Ukrainian].
16. Ukrainska mova. Entsyklopediia [The Ukrainian Language. Encyclopedia]. 3-rd edition. Kyiv: Vyd-vo "Ukr. entsykl." im. M. P. Bazhana, 2007. 856 p. [in Ukrainian].
17. Ukrayins'kyy pravopys. (2019). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf> (reference date: 02.06.2022) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії: 01.07.2022
Схвалено до друку: 30.09.2022